

Ολυμπία Σελέκου*

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΡΙΜΑΙΑ (18ος-19ος ΑΙΩΝΑΣ). ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στα χαρακτηριστικά και τις ιδιαιτερότητες των ελληνικών (γηγενών και μετοίκων) πληθυσμιακών ομάδων στην Κριμαία κατά τον φθίνοντα 18ο και αρχόμενο 19ο αιώνα. Διαπραγματεύεται περιπτωσιολογικά τις προϋποθέσεις και τους όρους της παροικιακής συγκρότησης καθώς και τις αιτιάσεις συσπείρωσης σε οργανωσιακές-σωματειακές συσσωματώσεις, μέσω των οποίων από κοινού προωθούνται και κατοχυρώνονται οι εθνοθηρησκευτικές και επαγγελματικές διακριτότητες, διατυπώνονται είτε οριοθετούνται οι ρόλοι και οι λειτουργίες τους στον τοπικό και τον ευρύτερο ανθρωπογενή και οικονομικό περίγυρο.

«Έλληνας δε εννοώ, όταν προφέρω το γλυκύ τούτο και πράγμα και όνομα, ουχί μόνον τους ολίγους εκείνους τους κατοικούντας εις την αρχαίαν Ελλάδα, αλλ' απλώς πάσαν την έκτασιν εν η μιλείται αύτη η νεωτέρα των Ελλήνων διάλεκτος δι' ης καλλιεργείται και φθάνει έκαστος εις το ίδιον τέλος, τοιούτοι δε είναι οι από του Προύθου ποταμού μέχρι του Νείλου πάντες σχεδόν οι μεταξύ κατοικούντες».

Νεόφυτος Δούκας, 1811.

«Εμείς· οι Αλεξανδρείς, οι Αντιοχείς,
οι Σελευκείς, κ' οι πολυάριθμοι
επίλοιποι Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας,
κ' οι εν Μηδία κ' εν Περσίδι, κι όσοι άλλοι,
μες τες εκτεταμένες επικράτειες,
με την ποικίλη δράσι των στοχαστικών προσαρμογών.
Και την Κοινήν Ελληνική Λαλιά
ως μέσα στην Βακτριανή την πήγαμεν, ως τους Ινδούς».

Κωνσταντίνος Καβάφης, 1931.

* Ιστορικός, Ερευνήτρια Γ' βαθμίδας στο ΕΚΚΕ.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η διαδικασία συγκρότησης των ελληνικών παροικιών καθώς και η διοργάνωση των ελληνικών κοινοτήτων στα εδάφη της Κριμαίας,¹ στην περίοδο μεταξύ του φθίνοντος 18ου και σε ολόκληρη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, συσχετίζονται άμεσα με την πολιτική εποικισμού² την οποία, για λόγους μεσοπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου πολεμικού, δημογραφικού και οικονομικού σχεδιασμού, το ρωσικό κράτος συστηματικά προάγει και εξειδικεύει με αυτοκρατορικά διατάγματα, νομοθετικές ρυθμίσεις και διοικητικές πράξεις. Η προσέλκυση αλλογενών εποίκων συνδέεται με την εξωτερική και εσωτερική πολιτική της Ρωσίας, με τη σταθερή της επιδίωξη να εδραιώσει την πολιτική της ισχύ στο πλαίσιο ανταγωνισμών και αντιπερισπασμών της έναντι των άλλων ευρωπαϊκών δυνάμεων. Η ίδια διαδικασία συναρτάται με την ιστορική εξέλιξη του μερκαντισμού, η οποία χαρακτηρίζει όχι μόνον την οικονομία, αλλά και τις σχέσεις της ευρωπαϊκής «μητρόπολης» με την «περιφερειακή» Οθωμανική αυτοκρατορία. Συνεπώς, η ανάπτυξη του παροικιακού Ελληνισμού δεν οφείλεται τόσο, αποκλειστικά, στο φιλαπόδημο πνεύμα, στη ροπή και τη μονόσημη διάθεση φυγής του από τις επαχθείς υλικές, κοινωνικές συνθήκες, όσο στην ισχυρή επίδραση των εξωελληνικών συνθηκών, οι οποίες επεκράτησαν στον ευρωπαϊκό χώρο και την Οθωμανική αυτοκρατορία κατά τον ήδη αρχόμενο 18ο αιώνα. Κατά την περίοδο αυτή η τάση διείσδυσης των ευρωπαϊκών μητροπό-

1. Η Κριμαία μέχρι και την κατάκτησή της από τη Ρωσία (1783), αν και διοικητική περιφέρεια του Οθωμανικού κράτους (εγιαλέτι), αποτελούσε φόρου υποτελή ηγεμονία με διευρυμένη αυτονομία, η δε κοινωνία της ήταν φεουδαρχική ανατολικο-δεσποτικού τύπου. Εκτός από τη γαιοστρατηγική της σημασία, είχε καθοριστική συμβολή στην τροφοδοσία των αγορών στην Κωνσταντινούπολη και σε ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο (διακίνηση δούλων και αιχμαλώτων, υποζυγίων και αροτριώντων ζώων καθώς και προϊόντων αγροτικής παραγωγής). Για μια ιστορική επισκόπηση της Κριμαίας κατά τους τελευταίους αιώνες, βλ. Bronevskii M., *Opishanije Tavrii* Finlay G., *Greece under Ottoman dominion* Kondarakis V., *Universalnoe opisshanije Krima* Larpent G., *History of the Turkish Empire* Tounmann, *Déscription de la Crimée*.

2. Σχετικά με τον εποικισμό και την εδαφική επέκταση έχει παραχθεί εκτενέστατη βιβλιογραφία. Ενδεικτικά, βλ. Klous A., 1869, *Naschi kolonii. Opitii i materialii po istorii i statistike inostranoi kolonizatchii v Rossii*, Sankt Peterbourg· Zagorskii E.A., 1913, *Voennaja kolonizatchija Novorossii pri Potemkine*, Odessa· Vernadsky G., 1993, *The Expansion of Russia*, New Haven -Yale University Press· Kabouzan V. M., 1976, *Zacselenije Novorossii (Ekaterinoslavskoi i Chershonskoi gubernii) v 18- pervoi polovine 19 veka, 1719-1858gg.*, Moskva· Mironof B. N., 1999, *Socialnaja istorija Rossii (18-natchalo 20 v)*, Sankt Peterbourg.

λεων εκδηλώνεται δυναμικά σε ολόκληρη την επικράτεια της Υψηλής Πύλης, με κύριο στόχο την αναζήτηση πρώτων υλών και ημικατεργασμένων βιοτεχνικών προϊόντων. Η διείσδυση επιβάλλεται με ένταση στην Οθωμανική αυτοκρατορία μέσω των «διομολογήσεων», δηλαδή ενός θεσμού ο οποίος στηρίζεται στην αρχή της ανισότητας και του δικαίου του ισχυρότερου σε κάθε είδους συναλλαγές. Στο καθεστώς με τη «ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους» και τις προνομιακά ενισχυτικές, για τους επιβάλλοντες κάθε φορά ρήτρες, συνθήκες (Κάρολιβιτς – 1699, Πασσάροβιτς – 1718, Κιουτσούκ-Καΐναρτζή – 1774), εντοπίζονται και τεκμηριώνονται οι προϋποθέσεις και οι όροι διακίνησης και εγκατάστασης των ελληνικών πληθυσμών προς εκείνους τους νευραλγικούς γεωγραφικά τόπους, όπου επιτελούνται οι οικονομικές συναντήσεις Δύσης και Ανατολής.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ: ΓΗΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΙΚΟΙ

Αυτή την περίοδο, η ελληνική παρουσία στη χερσόνησο της Κριμαίας συγκροτεί δύο πληθυσμιακές ομάδες με εμφανείς διαφοροποιήσεις ως προς την τοπικότητα, τη γεωγραφική προέλευση, τον προσδιορισμό εθνογενετικών προελεύσεων και κοινωνικο-πολιτισμικών χαρακτηριστικών.

Η μία ομάδα περιλαμβάνει συμπαγή σύνολα αυτοχθόνων, δηλαδή εκείνους που οι πρόγονοί τους σε διαφορετικές χρονικές περιόδους είχαν εγκατασταθεί στην Ταυρική-Κριμαία ακολουθώντας χερσαίους και υδάτινους εμπορικούς δρόμους, εξερχόμενοι από τη Βαλκανική Χερσόνησο, τα ελληνικά πελάγη, τη Μικρά Ασία και τον Εύξεινο Πόντο, συγχρωτιζόμενοι και αναμειγνυόμενοι με επαλληλίες αλλογενών συνόικων και κατακτητών από την Ανατολή και τη Δύση.

Πρόκειται, δηλαδή, για τους γηγενείς Ρουμέγιους (ελληνόφωνους) και Ουρούμ (ταταρόφωνους), που είτε δεν ακολούθησαν/συμμετείχαν στη σχεδιασμένη από τη ρωσική διοίκηση μαζική μετοικεσία του 1778³ στα βόρεια παράλια της Αζοφικής – και συνεπώς ουδέποτε μετακινήθηκαν

3. Η εκρίζωση των χριστιανικών πληθυσμών (18.407 Έλληνες, 15.598 Αρμένιοι, 219 Γεωργιανοί, 162 Βλάχοι-Μολδοβάνοι) από τα εδάφη της Κριμαίας και η μεταφορά τους στην άγονη και ερημωμένη ενδοχώρα της Αζοφικής εναρμονίζεται πλήρως με τους στρατηγικούς στόχους της Ρωσίας, συνδέεται με τις συνεχείς ρωσοτουρκικές συγκρούσεις και τους υφιστάμενους ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς και ισορροπίες σε σχέση με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Με την εφαρμογή του σχεδίου μετοικεσίας ισχυροποιείται η πολιτική και στρατιωτική παρουσία της Πετρούπολης στην επίμαχη Κριμαία. Η «έξοδος» των

από τις παραδοσιακές τους εστίες – είτε, συνεπικουρούμενοι από τη χαλαρή πολιτική και διοικητική κατάσταση ήδη από το 1780 αρχικά σιωπηρά και μεμονωμένα και στη συνέχεια από το 1793 (με την προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσία) ακώλυτα και ομαδικά, επαναπατριζονται και επανεντάσσονται στον τοπικό γεωγραφικό, οικονομικό και κοινωνικό περίγυρο.⁴

Η άλλη ομάδα περιλαμβάνει τις εκάστοτε μεταναστευτικές εισροές, που σημειώθηκαν κατά την περίοδο των ρωσοτουρκικών πολέμων (1768-1774 και 1789-1792) και των επακόλουθων συνθηκών ειρήνης, οι οποίες ήταν συνήθως επαχθείς για την Τουρκία και ευνοϊκές για τη Ρωσία. Οι διπλωματικές, στρατιωτικές, πολιτικές, οικονομικές συνέπειες αυτών των συνθηκών είχαν ηχηρό αντίκτυπο στη ζωτική σημασία που προσλάμβαναν για τη Ρωσία τα νεοπαγή νότια, νοτιοανατολικά και

χριστιανικών πληθυσμών, οι οποίοι παραδοσιακά ασκούσαν δραστηριότητες και επιτηδεύματα συνδεδεμένα με τις αγροτικές καλλιέργειες, την κτηνοτροφία, την αλιεία, το τοπικό εμπόριο και τη βιοτεχνική παραγωγή, κλυδωνίζει την οικονομική βάση του Χανάτου, συνεπιφέρει την κοινωνική και πολιτική αποσταθεροποίηση, την ένταση των ενδοταρικών φατριασμών και την κατάλυση της εξουσίας του Σαγίν Γιρέι, ο οποίος είχε επιβληθεί χάρις στην πολιτική και στρατιωτική υποστήριξη της Ρωσίας. Αντίστροφα, η «είσοδος» τους στα νεοπαγή ρωσικά εδάφη ενίσχυε ποιοτικά τον εσωτερικό εποικισμό και τη γοργή, παραγωγική ανόρθωση εγκαταλελειμμένων είτε αραιοκατοικημένων περιοχών, οι οποίες είχαν παραμείνει στέπες, εξαιτίας της πρόσφατης αλγελικής μνήμης που άφηναν οι δύσκολες αναχαίσεις των Τατάρων.

4. Στους γηγενείς αντιστοιχούσε μία γεωγραφική-εδαφική τοπικότητα η οποία είχε διαμορφωθεί με κριτήρια ιστορικά και οικονομικοπολιτισμικά. Οι Ελληνόφωνοι-Ρουμέγιοι ήταν εγκατεστημένοι στα εμπορικά κέντρα και στον αγροτικό χώρο των νοτίων ακτών και του ανατολικού ορεινού τμήματος της Κριμαίας, ενώ οι Ταταρόφωνοι-Ουρούμ ήταν εγκατεσπαρμένοι στο νότιο-δυτικό ορεινό τμήμα και σε λίγους παράκτιους αγροτικούς οικισμούς.

Και οι δύο ομάδες, παρά τη γλωσσική διαφοροποίηση και διαλεκτολογική τους ποικιλία, ως θρησκευτική κοινότητα εντάσσονται στο πολιτικό-διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, γεγονός το οποίο προσδιορίζει τα παρεχόμενα δικαιώματα και τις οφειλόμενες υποχρεώσεις. Η ποίμανση και εκκλησιαστική οργανωτική υπαγωγή στο Οικουμενικό Πατριαρχείο καθόριζαν την εθνοθρησκευτική τους συνείδηση και διακρίσιμότητα. Στη βάση αυτή, είχε οριοθετηθεί και η θέση τους στο σύστημα των διοικητικών αρχών του Οθωμανικού κράτους. Ο οικονομικός και κοινωνικός βίος ρυθμιζόταν σε αυτοδιοικητικό πλαίσιο, το οποίο ήταν σύννομο με τις απαιτήσεις του κράτους. Το αυτοδιοικητικό σύστημα εξυπηρέτησε πρωτίστως δημοσιονομικές και διοικητικές ανάγκες· κατά συνέπεια, η οργανωτική του αρχή (Κοινοτικό Συμβούλιο Αρχόντων) συγκροτείτο από άτομα υψηλής φοροδοτικής ικανότητας, τα οποία αντιπροσώπευαν τους ομόδοξους συντοπίτες ενόπιον του κράτους και ανέλαμβαναν τη διεκπεραίωση πράξεων διοικητικής και διαχειριστικής φύσης.

νοτιοδυτικά εδάφη. Οι απόρροιας των συνθηκών ειρήνης είχαν καταλυτική επίδραση και στους υπόδουλους χριστιανικούς πληθυσμούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι ελληνικοί. Τα διάφορα ρεύματα μετοικεσίας (τα οποία προκλήθηκαν εξαιτίας του αρνητικού διοικητικού καθεστώτος που επικρατούσε στις οθωμανοκρατούμενες περιοχές της Ανατολής, του Αρχιπελάγους και των Βαλκανίων) δεν αποτέλεσαν άτακτη φυγή (όπως οι παλαιότερες προσφυγικές διαφυγές): είχαν συγκεκριμένο γεωγραφικό προσορισμό και πολιτικό-θεσμικό πλαίσιο υποδοχής, αν και από άποψη βούλησης των υποκειμένων τους χαρακτηρίζονται ως εκπατρισμοί. Οι Έλληνες εκπατριζόνταν εκόντες άκοντες, ατομικά και μεμονωμένα άλλοτε σχηματίζοντας οικογενειακούς και ολιγάριθμους πυρήνες και άλλοτε ομαδικά σε πολυάνθρωπους σχηματισμούς που τους απαρτίζουν από κοινού οι «στρατιωτικοί», δηλαδή το εμπειροπόλεμο χερσαίο και ναυτικό στοιχείο, με ή χωρίς οικογενειακή πλαισίωση, και οι «ειρηνικοί», δηλαδή το αποδιοργανωμένο, εμποροβιοτεχνικό, αγροτικό και θαλασσινό στοιχείο, με σταθερή πάντα την οικογενειακή πλαισίωση. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα εγκατάστασης περίπου 1.700 ψυχών στις πόλεις Κερτς και Γενί Καλέ (1775), οι οποίες και θα αποτελέσουν τους μεικτού χαρακτήρα παροικιακούς πυρήνες των πρωτοικιστών-μετοίκων στην περιοχή.

Τα μεταναστευτικά ρεύματα που είχαν κατεύθυνση και προσορισμό τα εδάφη της Κριμαίας εξαρχής τέθηκαν υπό την προστασία και ρύθμιση των αυτοκρατορικών ουκαζίων, με άλλα λόγια της πολιτικής προσέλευσης, προνομιακής υποδοχής και εγκατάστασης των ομοδόξων –χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας– στα νεοπαγή και στρατιωτικο-οικονομικά «ευαίσθητα» εδάφη της Ρωσικής αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα, το ουκάζιο της Αικατερίνης, της 28ης Μαρτίου 1775, ρητά και με λεπτομερή σαφήνεια περιγράφει τις προϋποθέσεις, τους όρους υποδοχής/εγκατάστασης, τα είδη και την εμβέλεια των παρεχόμενων προνομίων.

Οι ελληνικές μεταναστεύσεις στην Κριμαία (και στην υπόλοιπη κατά συνέπεια ρωσική επικράτεια), οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε ολόκληρη τη διάρκεια της επονομαζόμενης χρυσής εποχής των αυτοκρατορικών διαταγμάτων, που διήρκεσε 37 χρόνια (1775-1812), περιοδολογούν μια εποχή-ορόσημο για το χαρακτήρα και την εξέλιξη των ελληνικών παροικιακών συγκροτήσεων στην περιοχή.

Πρόκειται για παροικιακές συνομαδώσεις των οποίων οι αφετηριακοί πυρήνες θεμελιώνονται με τη δυναμική παρουσία και κινητικότητα των στρατιωτικών χερσαίων και ναυτικών ομάδων. Αυτές οι ομάδες,

πριν ακούσια εγκαταλείψουν τις γενέτειρες πατρίδες στην Πελοπόννησο, στο Αρχιπέλαγος και στα Επτάνησα, είχαν δραστήρια συμμετάσχει στις επιχειρήσεις των Ρώσων στα ελληνικά εδάφη και ύδατα επιδεικνύοντας, ισοδύναμα με το σθένος και το φρόνημα, γνώσεις, εμπειρία, τεχνικές και αρετές πολέμου στην ξηρά και τη θάλασσα. Ακριβώς γι' αυτές τις πολύτιμες σκευές (δηλαδή, το εμπειροπόλεμον και ασυμφιλίωτον με ενδεχόμενη τουρκική γειτνίαση) θα χρησιμοποιηθούν από τη ρωσική πολιτική και διοίκηση ως οργανωμένη στρατιωτική δύναμη με την οποία θα στελεχωθούν ο αλβανικός στρατός και το ελληνικό σύνταγμα πεζικού. Τα δύο αυτά στρατιωτικά σώματα, υπό τις ρωσικές διαταγές, συμμετέχουν δραστήρια στην ολοκλήρωση της κατάκτησης της Κριμαίας και στην εκδίωξη των Οθωμανών, ενώ μεταγενέστερα αναλαμβάνουν με την ιδιότητα της μόνιμης συνοριακής φρουράς την ευθύνη των ακταιωριών της Κριμαίας, από τη Σεβαστούπολη μέχρι και τη Θεοδοσία.

Ο αρχικός στρατιωτικός παροικιακός πυρήνας, εξαιτίας εσωγενών και εξωγενών παραγόντων, σε μικρό χρονικό διάστημα χάνει τον αμιγή του χαρακτήρα, διευρύνεται προσλαμβάνοντας συμμιγές στίγμα, με διαφαινόμενη την υπεροχή εκείνων που επιλέγουν να ενταχθούν στην παραγωγική διαδικασία και να αποποιηθούν τη στρατιωτική μισθοδοσία. Στη διαδικασία αυτή εισέρχονται όσοι από τους παροίκους, λόγω υπαγωγής τους στις προς τα κάτω βαθμίδες της στρατιωτικής ιεραρχίας και τυπικών προϋποθέσεων, έχουν επιδαψιλευθεί με λιγότερα δικαιώματα και παροχές προνομίων (περιοριστικές χρονο-χωροθεσικές ατέλειες, μικρά μερίδια καλλιεργήσιμων γαιών) και όσοι κατέχουν επαγγελματικές ικανότητες (προηγούμενη θητεία στη ναυτιλία και το εμπόριο – κυρίως όσοι ανήκαν σε στρώματα μικροεμπόρων) και ευέλικτη προσρμοστικότητα στα καινούργια δεδομένα του τόπου εγκατάστασης. Επιπρόσθετα, το συμμιγές θα ενισχυθεί και για λόγους οφειλόμενους στην αρχόμενη και σε εξέλιξη εκπνοή ή και άρση των προνομίων που είχαν χορηγηθεί με τα αυτοκρατορικά διατάγματα κυρίως της Μεγάλης Αικατερίνης.

Με τη λήξη του 18ου αιώνα και κατά την έναρξη και διάρκεια του 19ου αιώνα, στην Κριμαία σημειώνονται νέες και συνεχείς αφίξεις Ελλήνων. Αυτή την περίοδο οι Έλληνες αυτοβούλως εξέρχονται από διάφορες γεωγραφικές περιοχές του ελλαδικού χώρου (Αρχιπέλαγος, νησιά του Ιονίου πελάγους, Πελοπόννησος, Ρούμελη, Θεσσαλία) και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Εύξεινος Πόντος), αναπροσανατολίζονται μετακινούμενοι από άλλες εστίες της διασποράς (παραδουνάβιες χώρες ή παλαιότερες εμπορικές εστίες οι

οποίες έχουν περιέλθει σε μαρασμό, όπως η Νίζνα) και εγκαθίστανται σε διάφορες περιοχές της χερσονήσου. Η ποικιλία των γεωγραφικών προελεύσεων καθώς και η βούληση των υποκειμένων σημασιοδοτούν μια μεταβολή/αλλαγή στα αίτια και συνεπώς στο χαρακτήρα των μετοικεσιών.

Οι λόγοι οι οποίοι τους κινητοποιούν και τους στρέφουν στη μετοικεσία είναι πρωτίστως οικονομικοί και μέσω αυτής ηθελημένα οικοδομούνται ατομικές είτε συλλογικές στρατηγικές ανόρθωσης του υλικού και βιοτικού επιπέδου, εκτός παραδοσιακής τοπικότητας και εντός ενός νέου σταθερού, ελκυστικού, γεωγραφικού και οικονομικού περιβάλλοντος, το οποίο με κάθε τρόπο, επίσημο είτε ανεπίσημο, διαθρυλεί τις ευκαιρίες του.

Οι μεταναστευτικές εισροές χαρακτηρίζονται από τακτική ροή και σχετική μαζικότητα και περιλαμβάνουν ατομικές είτε οικογενειακές μετακινήσεις Ελλήνων, οι οποίοι στους καινούργιους τόπους εγκατάστασης θα επιδοθούν σε οικονομικές δραστηριότητες και επιτηδεύματα (συνχά κάτω από συνθήκες ασφυκτικού ανταγωνισμού με άλλες σύνοικες αλλοεθνείς/αλλόθρησκες πληθυσμιακές ομάδες, όπως των Αρμενίων, των Εβραίων, των Καθολικών) που σχετίζονται με το εξαγωγικό και εισαγωγικό εμπόριο, το τοπικό εμπόριο, τη ναυτιλία, τη βιοτεχνία, τη γεωργία και το ευρύτατο φάσμα των υπηρεσιών (ξενοδοχεία, εστιατόρια, παντοπωλεία, αρτοποιεία κ.λπ.).

Η διαφορετικότητα στη χρονική, γεωγραφική προέλευση, η διατοπική καταγωγή, το κοινωνικό, οικονομικό υπόβαθρο, σε συνδυασμό με τις επαγγελματικές παραδοσιακότητες και επιδόσεις των μετοικούντων, περιγράφουν με σαφήνεια τα κίνητρα και τη διαδικασία αναχώρησης (εξόδου) από τον τόπο προέλευσης και μετάβασης (εισόδου) στον τόπο υποδοχής. Οι Έλληνες, αφικνούμενοι στην Κριμαία κυρίως ως προστατευόμενοι της Ρωσικής Αρχής, άλλοτε και στεγαζόμενοι κάτω από υπηκοότητες της Αυστρίας και Αγγλίας αλλά και ως οθωμανοϋπήκοοι (και μεταγενέστερα, με την ίδρυση του ελληνικού κράτους, ως ελληνοϋπήκοοι), εγκαθίστανται στα ήδη σημαίνοντα αλλά και στα υπό ανάπτυξη γεωγραφικά-εμπορικά κομβικά σημεία και κέντρα, όπως και διασπείρονται στον αγροτικό περίγυρο. Πυκνώνουν προγενέστερες εστίες και παροικιακές συνοικήσεις, αποκαθιστούν συγχρωτισμούς και γειτνιάσεις με ομάδες των αυτοχθόνων ομοεθνών, ενώ σε περιπτώσεις πρωτοικισμών θεμελιώνουν τις απαρχές καινούργιων παροικιακών ομάδσεων.

Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα, η ελληνική παρουσία χαρτογραφείται συντεταγμένη και συμπαγής στις πόλεις Βαλακλάβα, Γιάλτα,

Ευπατορία (Γκεσλεβέ), Θεοδοσία (Καφά-Κεφέ), Κερτζ (Γενί-Καλέ), Μπαχτσεσεράι, Σεβαστούπολη, αλλά και εγκατασπαρμένη στην ενδοχώρα σε αγροτικούς οικισμούς είτε και ως μονάδες οικογενειακές σε προικοδοτημένες από το κράτος μεγάλες γαιοκτησίες.

Στη βάση αυτών των διαδοχικών και αλληπάλληλων μεταναστευτικών εισροών (που μαζί τους συνδέονται είτε ατομικές μεμονωμένες περιπτώσεις είτε οικογενειακές και ευρύτερες συγγενικές ομάδωσης), συγκροτούνται πληθυσμιακά, μειοψηφικά σύνολα με ποικιλία διαστρωμάτωσης και κοινωνικής σύνθεσης, με εμφανείς διακριτότητες, σχετιζόμενες με την προβολή της γεωγραφικής αποκλειστικότητας στην προέλευση και την εθνική τους αναφορά, την κατοχύρωση της θέσης και των ρόλων και τις δυνατότητες προσαρμοστικότητας και ενσωμάτωσης στο περιβάλλον υποδοχής. Αυτά τα πληθυσμιακά σύνολα διαμορφώνουν στον κάθε τόπο δημογραφικές κοινωνικές πραγματικότητες, ιστορικά επιβαλλόμενες και αιτιολογημένες, απολύτως συνδεδεμένες και συναρτώμενες με/από τις εκάστοτε συνθήκες που επικρατούσαν και χαρακτήριζαν τον δεδομένο γεωπολιτικό, οικονομικό και ανθρωπογενή υπέρτερο περίγυρο.

ΠΑΡΟΙΚΙΑΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Αναφορικά με τις ελληνικές παροικιακές συγκροτήσεις στην Κριμαία και παρά την υπαγωγή τους στο ευρύτερο πλαίσιο του παροικιακού φαινομένου, κρίνεται απαραίτητη η περιπτωσιολογική τους προσέγγιση, προκειμένου τόσο να επιβεβαιωθούν τα κοινά τυπολογικά χαρακτηριστικά όσο και να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητές τους.

Παρακολουθώντας την εξέλιξή τους, την πληθυσμιακή τους κατάσταση και διαστρωμάτωση, διαπιστώνεται συνεχής ενδυνάμωση του αστικού-εμπορικού στίγματος με όλες τις ετερομορφίες που αυτό περικλείει, μιας και στον μικρόκοσμο της παροικίας συνενυθίζονται άτομα, μικρές είτε μεγαλύτερες ομάδες με συγκλίνοντα είτε αποκλίνοντα αιτήματα, που αναλαμβάνουν ή διεκπεραιώνουν διαφορετικούς οικονομικούς και κοινωνικούς, ιδεολογικούς ρόλους, τόσο στο όριο που αυτός χωροθετεί όσο και σε εκείνο της ευρύτερης κοινωνίας στην οποία εγγράφονται οι λόγοι της παρουσίας τους και διατυπώνονται οι στρατηγικές τους.

Ο ραμός που θεμελιώνει και συντάσσει τη συγκρότηση των παροικιών είναι ο κόσμος του εμπορίου. Αυτός ο κόσμος κατανέμεται σε ολόκληρο το φάσμα των εργασιών του: μεγαλέμποροι (εισαγωγείς-εξαγωγείς αγροτικών, βιοτεχνικών, βιομηχανικών προϊόντων, πρώτων υλών),

μεσαίοι και μικρέμποροι (εμπορικοί αντιπρόσωποι, πράκτορες, παντοπώλες), αυτοί δε αποτελούν και την πλειοψηφία στο σύνολο του παροικιακού συγκροτήματος.

Ωστόσο, τα ανώτερα εμπορικά στρώματα, αν και πάντα ολιγομελή, ακριβώς επειδή είναι κάτοχοι ισχυρής οικονομικής δύναμης, κοινωνικής ισχύος και κοσμοπολίτικης νοοτροπίας, επηρεάζουν έντονα και με διαφορετικούς τρόπους όχι μόνο τη φυσιογνωμία της παροικιακής συγκρότησης, τον τοπικό περίγυρο στον οποίο προσοράφονται, αλλά και κατά συνέπεια τον Ελληνισμό από τη γειτνίαση μέχρι την πλήρη έκταση της γεωγραφικής του εξακτίωσης.

Αυτά τα στρώματα διασυνδέονται οργανικά και λειτουργούν επικουρικά στη διαδικασία ανάπτυξης και αργότερα επέκτασης των κυρίαρχων οικονομιών, όπως αυτές ρυθμίζονται στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού της εποχής. Μαζί με τους χρηματιστές και τους εφοπλιστές, οι οποίοι συνήθως εκκολάπτονται χάρις στην ύπαρξη του εμπορικού παρελθόντος, αποτελούν την ηγεμονεύουσα ομάδα η οποία διαπλέκει και διατηρεί οικονομικούς, κοινωνικούς δεσμούς με τις προσόμοιες συγκροτήσεις και τα υπέρτερα σχήματα στον τόπο της εγκατάστασης.

Στον αντίποδα αυτών των στρωμάτων και πάντα στο σύνολο του πληθυσμού το οποίο απαρτίζει τον μικρόκοσμο της παροικίας, κινούνται και οργανώνουν την παρουσία τους άλλες ετερογενείς ομάδες με οροθετημένες αποστάσεις και περισσότερες είτε λιγότερες αντιπαραθέσεις/εξαρτήσεις από τα προαναφερθέντα άρχοντα στρώματα. Οι ομάδες αυτές χαρακτηρίζονται από διαφοροποιημένη κοινωνική προέλευση και ένταξη, ποικιλία επαγγελματικής κατηγοριοποίησης και εισοδηματικής κλίμακας, προσδιορισμό ταυτότητας/συναίσθησης του «ανήκειν», ριζοσπαστικότερες διαθέσεις και πρακτικές οι οποίες θα υπονομεύουν τις φιλελεύθερες τάσεις των πρώτων. Κατά συνέπεια, επιτελούν εκ διαμέτρου διαφορετικές οικονομικές, κοινωνικές, ιδεολογικές λειτουργίες και ρόλους.

Σε αυτές τις ομάδες περιλαμβάνονται το μεσαίο και κατώτερο εμπορικό στοιχείο, ναυτικοί, βιοτέχνες, τεχνίτες, κρατικοί και ιδιωτικοί υπάλληλοι, εργάτες, υπηρέτες, επαίτες ανεπάγγελτοι και περιθωριακοί, λόγιοι και απόφοιτοι όλων των εκπαιδευτικών βαθμίδων, ελεύθεροι επαγγελματίες, ιερωμένοι καθώς και περιόικος αγροτικός κόσμος.

Όλοι αυτοί σκιαγραφούν την κοινωνική διαστρωμάτωση και διάθρωση του παροικιακού μικρόκοσμου και πυκνώνουν μία παρουσία της οποίας η ενεργοποίηση και δυναμική θα εξαρτώνται από τις ανάγκες που επιβάλλουν οι εγχώριες και ευρωπαϊκές οικονομικές στρατηγι-

κές. Αυτός ο κόσμος, παρά τις επιμέρους ανομοιότητες, αναλαμβάνει και επιτελεί ρόλους που αντιστοιχούν στις επιδιώξεις των τομέων και των μηχανισμών οι οποίοι ευνοούσαν και προωθούσαν την κεφαλαιοκρατική διεξόδου στον τόπο εγκατάστασής τους. Κοντοτιέρος της εμπορευματικής ανάπτυξης, γίνεται φορέας, ενδιάμεσος και διεκπεραιωτής λειτουργιών εξαστισμού, με ροπές προς νεωτερικές τάσεις και προσανατολισμούς προς το εθνικό του κέντρο (την πατρίδα ή το κράτος), καθόσον οι συνδυετικοί πραγματικοί ή νοεροί κοινωνικοψυχολογικοί δεσμοί με τις ιδιαίτερες πατρίδες παραμένουν ισχυροί, σε αντίθεση με την αμφίσημη διάθεση των εγκατεστημένων στις κορυφές της παροικιακής πυραμίδας, οι οποίοι διαχειρίζονται την ταυτότητά τους ανάλογα με τις συνθήκες και τις ανάγκες των περιστάσεων.

Οι ελληνικές παροικίες που δημιουργούνται αυτή την περίοδο στην Κριμαία προσδιορίζουν και εννοιολογούν ανθρώπινες συνομαδώσεις, δημογραφικές-κοινωνικές πραγματικότητες, λειτουργικά συνδεδεμένες με άθροισμα φυσικών προσώπων τα οποία διαβιούν σε έναν συγκεκριμένο και ιδιαίτερο γεωγραφικό τόπο, σε μία ορισμένη χρονικά «στιγμή-περιοχή» συμεριζονται και αναγνωρίζουν κοινές εθνοπολιτισμικές συνειδητότητες, έχουν ενταχθεί (ή επιχειρούν να ενταχθούν) σε μία νέα κοινωνική δομή διατηρώντας ταυτόχρονα κάθε στοιχείο διακριτότητας, που τονίζει/επιβεβαιώνει την ταυτότητά τους και της οποίας η ύπαρξη/επίκληση ρυθμίζει και νομιμοποιεί την ατομική και συλλογική τους παρουσία.

Οι Έλληνες πάροικοι, προκειμένου να προσδώσουν μία συλλογική υπόσταση και οργανωμένη μορφή στην παρουσία τους στα «ξένα», στους τόπους δηλαδή όπου έχουν εγκατασταθεί, να προσελκύουν και άλλους συντοπίτες ή ομοεπάγγελτους, άλλοτε και να αποτρέπουν αλλογενείς εισχωρήσεις που αποτελούν τον κυρίως κίνδυνο περιορισμού ή διεκδίκησης του υπό συνεχή διαπραγμάτευση ζωτικού χώρου και της σκοπούμενης οικονομικής εκμετάλλευσής του, αλλά και να προωθούν αποτελεσματικότερα τις υποθέσεις και τα αιτήματά τους προς τις επίσημες αρχές, προβαίνουν πρώτα πρώτα στην ίδρυση εκκλησίας γύρω από την οποία θα ομαδοποιηθούν. Η συσπείρωση γύρω από την εκκλησία αποτελεί τον βασικό συνεκτικό δεσμό στον κόσμο της διασποράς και η ύπαρξή της σηματοδοτεί και την έναρξη των επίσημων παραχωρήσεων που θα οδηγήσουν στη διατύπωση θεσμικών υποστάσεων των κατά τόπους παροικιακών πυρήνων. Η ίδρυση των ορθοδόξων ναών στις παροικίες θα πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο του ρόλου που επωμίζεται η ορθόδοξη εκκλησία-Πατριαρχείο για τη δημιουργία εθνικής συνειδήσης.

Η οργανωτική συσπείρωση των παροικιών γύρω από την εκκλησία αποτελεί μεταφορά της παράδοσης που ίσχυε στην Οθωμανική αυτοκρατορία, επειδή ακριβώς η εκκλησία ήταν η μορφή οργάνωσης των Χριστιανών (Rum milleti).⁵

Στο ξένο, από άποψη εθιμική, πολιτισμική, και απομακρυσμένο από τις «πατρίδες»⁶ και τους κοινούς τόπους καταγωγής περιβάλλον, οι πάροικοι εγγολώνονται οικείες οργανωτικές παραδόσεις, με πείσμονα διάθεση να δημιουργήσουν και να παγιώσουν προϋποθέσεις και όρους που θα ενισχύουν την υλική και κοινωνικο-πολιτισμική τους ανάπτυξη, τον περιορισμό αφομοιωτικών τάσεων, στοχεύοντας στην υποδήλωση και αποδοχή της ιδιαίτερης ταυτότητας από το κυρίαρχο εθνικό-κοινωνικό περιβάλλον ή από παροικίες άλλων εθνοτήτων είτε θρησκευτικών δογμάτων.

Στον περίγυρο της εκκλησίας και στις θρησκευτικές-λατρευτικές, εκπαιδευτικές, κοινωφελούς χαρακτήρα δραστηριότητες και λειτουργίες οι οποίες εξασκούνται στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας της, συσσωματώνονται οι πάροικοι όχι μόνον για να συγκρατούν την επαφή με τις γενέτειρες, αλλά και για να συντηρούν πλέγματα συμβάσεων τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο.

Κατ' αυτόν τον τρόπο παράγουν και κωδικοποιούν μία διακριτότητα συνόλου στο οποίο αποδίδονται αρετές και δυναμισμοί, δηλαδή τέτοια ποιοτικά χαρακτηριστικά που υποβοηθούν την εγχάραξη ατομικών και συλλογικών σχεδίων και στρατηγιών.

Συνεπαγόμενη κίνηση αποτελούν η θεσμική οργάνωση της παροικίας και η θεμελίωση της νομικής της υπόστασης, δηλαδή η σύσταση κοινότητας.⁷

5. Ενδεικτικά, βλ. Δανιηλίδης Δημοσθένης, 1934, *Η νεοελληνική κοινωνία και οικονομία*, Αθήνα· Sugar Peter F., 1977, *Southeastern Europe under Ottoman rule, 1354-1804*, Seattle & London, University of Washington Press· Runciman Steven, 1968, *The church in captivity*, Cambridge.

6. Για τη σημασιολογική και ιδεολογική εξέλιξη και χρήση του όρου, βλ. Boyd. G. Shafer, 1974, *Faces of nationalism. New realities and old myths*, New York-London, σ. 60-75.

7. Στη βιβλιογραφία παρατηρείται μια ασάφεια και αλληλοεπικάλυψη στη διαπραγμάτευση και χρήση των όρων «παροικία» και «κοινότητα». Η εννοιολογική αποσαφήνιση κρίνεται απαραίτητη, μιας και πρόκειται για εντελώς δύο διαφορετικούς ως προς την ιστορική σήμανση και το περιεχόμενο όρους. Ο όρος «παροικία» υποδηλώνει τις δημογραφικές-κοινωνικές πραγματικότητες που συντάσσονται και εξελίσσονται εκτός του χώρου ο οποίος παραδοσιακά και εθνικά θεωρείται και αναγνωρίζεται ως «εθνικός» χώρος των Ελλήνων. Η παροικία προσδιορίζει και περιλαμβάνει το σύνολο του ομογενειακού πλη-

Στην ίδρυση των κοινοτήτων πρωτοστατούν δραστηριοποιούμενοι οι ανήκοντες στον κώνο της κοινωνικής πυραμίδας της παροικίας, δηλαδή άτομα τα οποία διαθέτουν πρωτίστως οικονομική ευρωστία, κοινωνικό κύρος και ως εκ τούτου μπορούν εξ ονόματος του παροικιακού πληθυσμιακού συνόλου να επιζητήσουν από τις αρχές τη νομιμοποίηση του οργανωτικού σχήματος, στο οποίο τίθενται και επικεφαλής αναλαμβάνοντας διοικητικές και οργανωσιακές δικαιοδοσίες.

Συντάσσονται καταστατικά (διοργανισμοί ή κανόνες⁸), δηλαδή κείμενα νομικού, κανονιστικού περιεχομένου και χαρακτήρα, τα οποία ρυθμίζουν την οργανωτική και διοικητική δομή καθώς και τις λειτουργίες (οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές) της σωματειακής συσσωμάτωσης των παροίκων, δηλαδή της κοινότητάς τους.⁹

Στα καταστατικά κείμενα ενυπάρχει ο συγκερασμός της κοινής παράδοσης της διοίκησης των κοινοτήτων στις τουρκοκρατούμενες ελληνικές περιοχές, όπου διά των γενικών συνελεύσεων γινόταν η εκλογή της διοίκησης «κατά συστήματα κοινοβουλευτικά», με την ευέλικτη προσαρμογή στο ισχύον στη χώρα υποδοχής νομικό-θεσμικό πλαίσιο, το οποίο διατύπωνε τους όρους ύπαρξης και λειτουργίας κοινωνικών, εκπολιτιστικών, φιλανθρωπικών, επαγγελματικών και εκκλησιαστικών σωματείων-οργανώσεων.

θυσμού ο οποίος βρίσκεται εγκατεστημένος σε ξένο τόπο. Ο όρος «κοινότητα» περιγράφει και περιλαμβάνει το τμήμα της παροικίας, μέρος δηλαδή του παροικιακού κόσμου, το οποίο οργανώνεται με διάφορον τύπου διαδικασίες σε σωματειακά μορφώματα. Τα μορφώματα αυτά έχουν νομική, θεσμική υπόσταση και ρυθμίζουν διοικητικά, πολιτικά και πολιτιστικά δικαιώματα στο όνομα ενός ευρύτερου συνόλου, του οποίου τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις συχνά συμβαίνει και να μην συμπίπτουν/ταυτίζονται με εκείνα των πρωτοστατούντων στη θέσπισή της.

8. Στη χρήση των όρων δεν υπάρχουν εννοιολογικές διαφορές, είναι ταυτόσημοι και παραλλάσσονται μόνον ως προς τις γεωγραφικές τους εκδοχές.

9. Στη χρήση του όρου «αδελφότητα» (confraternita –bratstvo) προέβιαν οι Έλληνες της διασποράς μέχρι και τη λήξη του 18ου αιώνα, για να ονομάσουν το διοικητικό σώμα στο οποίο ήθελαν να οργανωθούν. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα από ομάδες ανθρώπων ή συλλόγων ομαδοποιημένων και συγκεντρωμένων σε επαγγελματικά, φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή εθνικά σύνολα. Επίσης, σύμφωνα με τους κανόνες του εθιμικού δικαίου, κάθε ένωση –έστω και για κερδοσκοπικό σκοπό, όπως το εμπόριο– έπαιρνε και την επωνυμία «αδελφότητα». Στις περιπτώσεις που αφορούν τη συνένωση του εμπορικού-παραγωγικού δυναμικού, την εμπορική οργάνωση και δημιουργία υποκαταστημάτων ή πρακτορείων, γίνεται αδιάκριτα και ταυτόσημα χρήση των όρων *αδελφότητα, κοινή συντροφιά, κομπανία, οσπήτιο*.

Στα καταστατικά, με ρητό πάντα τρόπο και συγκεκριμένο τυπικό, αναφέρονται οι σκοποί ίδρυσης (με σταθερές πάντοτε επικλήσεις στα κοινά γένους-έθνους- θρησκείας), τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μελών, τα σχετικά με τους τρόπους διοίκησης, την οικονομική και περιουσιακή διαχείριση και τις λειτουργίες της κοινότητας.¹⁰ Διατυπώνονται οι αρχές σύστασης, λειτουργίας και διοίκησης των κοινοτικών, εκκλησιαστικών, εκπαιδευτικών, ευαγών καθιδρυμάτων.

Ήδη αναφέρθηκε πως η οργάνωση, δομή και διοίκηση των κοινοτικών οργανισμών συναρτώνται άμεσα με τον εκάστοτε χαρακτήρα (συνήθως εμπορικό) που προσλαμβάνει η ελληνική παροικιακή συγκέντρωση στον κάθε τόπο, τη δυναμική της κοινωνικής της σύνθεσης, την οικονομική της αυταξία και ενδιαφέρον για τον διεθνή, επικρατειακό και τοπικό περίγυρο.

Η ισχύς και η επιρροή, οικονομική και κοινωνική, των ανώτερων παροικιακών στρωμάτων προδιαγράφουν και επισφραγίζουν τη ζώαρκεια καθώς και το βίο και πολιτεία του κοινοτικού οργανισμού. Τα κοινοτικά αξιώματα τα αναλαμβάνουν πάντοτε και αποκλειστικά «οι έντιμοι και ικανοί φιλογενείς και ευπορούντες κατά πλείονα μεταξύ των άλλων», ενώ η πρόσβαση στα αξιώματα αυτά παροίκων από τα μεσαία είτε κατώτερα στρώματα καθίσταται εκ των πραγμάτων αδύνατη και μη επιτρεπτή.

Στα καταστατικά προβλέπονται και ισχύουν περιοριστικοί όροι εισόδου στα διοικητικά πράγματα, οι οποίοι συνήθως συνδέονται με το ύψος των εισφορών που καταβάλλονται στο κοινοτικό ταμείο, με το δικαίωμα ψήφου και εκλογής, με την ένταξη στην ανώτερη τάξη των εμπόρων, με τη συνδυαστική κατοχή κρατικών, διοικητικών, κοινωνικών θέσεων/αξιωμάτων και με την ύπαρξη ακίνητης και κινητής περιουσίας. Οι οικονομικοί και υλικοί όροι είναι αυστηρά προσδιοριστικοί (και αποτρεπτικοί για τον χύδην λαό): συνεπώς, δεν είναι τυχαίο που οι διοικήσεις των κοινοτικών οργανισμών –κοινοτήτων– εδράζονται στην «πλουτίνδη» κατανομή των μελών που εγκρίνει η συνέλευση και που, αν και στερούνται αριθμητικής, ποσοτικής υπεροχής στο σύνολο του παροικιακού κόσμου αλλά και επί του συνολικού πληθυσμού στον τόπο διαμονής τους, ποιοτικά προεξάρχουν και συγκροτούν την ολιγομελή και κλειστή ηγεμονεύουσα ομάδα της παροικιακής και τοπικής κοινωνίας.

10. Ως ενδεικτική υπόμνηση καταστατικών κειμένων αναφέρονται τα αφορόντα την Ευπατορία, Σεβαστούπολη, Γιάλτα, Θεοδοσία και Κερτζ.

Τα θρησκευτικά και κοινοτικά καθιδρύματα, όπως η εκκλησία και οι γύρω από αυτήν δραστηριότητες, δηλαδή τα εκπαιδευτικά ιδρύματα (αρρεναγωγεία, παρθεναγωγεία, ενοριακά σχολεία),¹¹ τα κοινωφελή προνοιακού χαρακτήρα καταστήματα (νοσοκομεία, ορφανοτροφεία, πτωχοκομεία, γηροκομεία, άσυλα, εργαστήρια ανηλίκων απόρων), οι διάφορες ενώσεις, όπως σύλλογοι πατριωτικού-εθνικού, πολιτιστικού στίγματος, περιγράφουν το εύρος και τους ποικίλους τρόπους οργάνωσης και συσπείρωσης του στη διασπορά Ελληνισμού. Περιγράφουν τις ποικίλες δραστηριότητες και λειτουργίες της κοινότητας, οι οποίες δεν παραμένουν σταθερές και αμετάβλητες, αλλά διαφοροποιούνται από εποχή σε εποχή, από τόπο σε τόπο, καθόσον αυτή εξαρτάται ανάμεσα στα άλλα και από την πολιτική κατάσταση του τόπου υποδοχής. Οι κοινότητες λειτουργούν και επιβάλλονται μέχρι κάποια εποχή ως quasi-αυτόνομα εθνικά κέντρα.

Έχοντας ως εθνική αναφορά το Πατριαρχείο, τουλάχιστον τύποις η κοινότητα, και χωρίς καμία σύνδεση είτε σχέση με το ελληνικό κράτος, είναι ελληνική, λειτουργεί και συμπεριφέρεται ως μικρό «εθνικό» κέντρο αναφοράς των Ελλήνων της περιοχής της.

Μέσω των θεσμών διοίκησης, όπου πλειστάκις εντοπίζεται το προσωποπαγές, παράγεται, αναπαράγεται και διαχέεται η εξουσία των ηγετικών ομάδων, μέσω της οποίας νομιμοποιούν υποκαταστατικούς ρόλους ή αρμοδιότητες «κρατικών αξιωματούχων» ενίοτε και «κρατικών μηχανισμών». Σε περιπτώσεις που κρίνεται σκόπιμο να διευθετηθούν προβλήματα, είτε να διοχετευθούν πολιτικές, είτε να εξασφαλιστούν συναινέσεις και συγκαταβάσεις, αυτό το πλέγμα τυχαίνει της αποδοχής/ανοχής και υποστήριξης από μέρους των επίσημων αρχών.

11. Στην Ευπατορία, ήδη από το 1800, οικοδομείται η ελληνική εκκλησία του Αγίου Κωνσταντίνου, καθώς και ελληνικό σχολείο. Στη Σεβαστούπολη η ελληνική εκκλησία των Τριών Ιεραρχών οικοδομήθηκε με πόρους του κληροδοτήματος Θεολόγου Ανατολίτου, το οποίο προέβλεπε την ανέγερση και συντήρηση ελληνικής πεντατάξιας σχολής αρρένων και θηλέων. Στην εφορευτική επιτροπή του σχολείου ως πρόεδρος αναφέρεται ο Ν. Γρυπάρης, ως μέλη οι Ιωάννης Φωστηρόπουλος, Δημ. Γρυπάρης, Μ. Ξενάκης, Γ. Μαυρίδης, Αθαν. Κώνστας, Γεώργιος Τικτόπουλος, «άπαντες οικοκυραίοι και φιλοπάτριδες». Στη Θεοδοσία η ελληνική εκκλησία των Εισοδίων της Θεοτόκου και το ελληνικό σχολείο συντηρούνται με την επικαρπία του κληροδοτήματος Γραμματίκωφ, το οποίο (και ως εκτελεστές της διαθήκης του) διαχειρίζονται ο Γραμματίκωφ και ο Ταμάρας «γόνιοι παλαιών οικογενειών». Στο Κερτς, στην εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του αποκεφαλιστού όπως και στο ελληνικό σχολείο δραστηριοποιούνται μέλη της οικογένειας Μεσαξούδη.

Οι κοινοτικές υποθέσεις υπόκεινται στην οικονομική τροφοδοσία-διαχείριση, τη διοικητική εποπτεία και ιδεολογική-κοινωνική κυριαρχία των προαναφερθεισών ομάδων. Ο έλεγχος και η επιρροή αποτελούν συνεχές τους μέλημα, αλλά και συχνότατη αιτία συγκρούσεων και ανταγωνισμών στο εσωτερικό της ίδιας της κυρίαρχης ομάδας, όπως και αιτία ενδοκοινοτικών κλυδωνισμών αλλά και εκδηλώσεων δυσπιστίας από μέρους του παροικιακού κόσμου.

Η άσκηση της κοινοτικής εξουσίας συνεπιφέρει πολλαπλές ισχυροποιήσεις σε άτομα και ομάδες. Εδραιώνονται τα οικονομικά, κοινωνικά συμφέροντα, διοργανώνονται δίκτυα, οικοδομούνται στρατηγικές οι οποίες εγγράφονται τόσο στο πλαίσιο της παροικίας όσο και στον ευρύτερο τοπικό, διατοπικό περίγυρο. Μέσω της εμπλοκής στην κοινοτική διεύθυνση προάγονται και συντηρούνται το προσωπικό κύρος και η κοινωνική εμβέλεια των προεστώτων, γεγονός το οποίο καθιστά επιτρεπτή την προσέλασή τους σε μηχανισμούς του κράτους και της κοινωνίας όπου βρίσκονται εγκατεστημένοι.¹² Κατ' αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται και παγιώνεται μία εικόνα, την οποία έντονα εγχρωματίζουν η οικονομική ευρωστία, η ανάληψη ηγετικών ρόλων, η κοινωνική δραστηριοποίηση, που ως καταλύτες ευρηματικά κατασκευάζουν και κινητοποιούν μηχανισμούς διαίωνισης δημόσιας ευαρέσκειας και διαμνημόνευσης.

12. Ο συνδυασμός κοινοτικής και κρατικής-κοινωνικής ενασχόλησης ανάγλυφα παρουσιάζεται στο προσωπικό παράδειγμα του «άρχοντα» της ελληνικής κοινότητας στο Κερτς, μεγαλοκαπνέμπορου-ιδιοκτήτη καπνεργοστασίου, Κωνσταντίνου Ιβάνοβιτς Μεσαξούδη (1839-1908), ο οποίος χρημάτισε πρόεδρος της ελληνικής κοινότητας για σαράντα ολόκληρα χρόνια (1860-1900), ενώ κατά διαφόρους περιόδους είχε διατελέσει δημοτικός άρχοντας, πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου (1872-1880), μέλος της διοίκησης του εμπορικού επιμελητηρίου (1876-1882), πρόεδρος των εμπόρων Α΄ τάξης (1880-1887), πρόεδρος του εμποροδικείου, (1880-1882), αυτοκρατορικός επίτροπος της ενοριακής εκκλησίας του Προδρόμου (1883-1887), πρόεδρος του ασύλου παιδών (1894-1898) και εκπρόσωπος της πόλης στην αυτοκρατορική στέψη (1894). Βλ. Pamnjatnaja Knizka Kertch-Enikalskogo gradonatschalstvo na 1863-1883 g. Kertch, 1884. Επίσης, εμφανίζεται συχνά η διαπλοχή ανάληψης κοινοτικών αξιωματών με την ανάθεση από το επίσημο ελληνικό κράτος της προξενικής του εκπροσώπησης. Ενδεικτικά, αναφέρονται ο Σ. Βλαστάρης, πρόεδρος της Κοινότητας Κερτς και εμποροδίκης στα ρωσικά δικαστήρια, έμμισθος πρόξενος της Ελλάδας στο Κερτς (1894), ο πρόεδρος της Κοινότητας Θεοδοσίας, Σολωμός Κεφαλληνάος, που εκτελεί χρέη προξένου (1894), ο πρόεδρος της Κοινότητας Γιάλτας, Ν. Βαλσαμάκης, άμισθος πρόξενος της Ελλάδος, και ο πρόεδρος της Κοινότητας Σεβαστούπολης, Ν. Γρυπάρης, καταγόμενος από τη Μύκονο, γαιοκτήμονας και ιδιοκτήτης εγχώριας οينوποιίας και εξαγωγέας οινικών προϊόντων και στη Γαλλία, που εκτελεί καθήκοντα προξένου της Ελλάδας και συνάμα της Γαλλίας.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

Centralnii Gosydarstvenii Archiv goroda Kertch (CGAK), fond 455,
op. 1,d. 4385, l. 5,6,7,12,13,14,25,32.

Gosydarstvenii Archiv Avtonomnoi Respybliki Krim (GAARK)

Fond 26,op. 4,d. 188.

Fond 49, op. 1,d. 6384.

Fond 49, op. 1,d. 5635.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

Pamniatnaja Knizka Kertch-Jenikalskovo gradonatschalstvo na 1863- 1883 godi. Kertch,
1884.

Archiv Knijaza Vorontscova. Pisma A.B Souvorova k kn.Potemkinou, kn.24, Moskva,
1880.

Archiv Grafov Mordinovix. Zapiski N.S.Mordinof/Mnenie o Krime, T.3, Sankt Petersburg,
1902.

Archiv Knijaza Bezborodko.T. I I. Sankt Petersburg, 1864.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

*Θεμελιώδης Κανονισμός της Ελληνο-αιγυπτιακής Κοινότητας (της των Αλεξανδρέων
Ελληνικής Κοινότητας), 1854, Αλεξάνδρεια.*

Καρολίδης Π., 1892, *Ιστορία του ΙΘ΄ αιώνας*, τ. Β΄, Αθήνα.

Καταστατικόν Ελληνικής Κοινότητος Κερτζ, 1861, Κερτζ.

Καταστατικόν Ελληνικής Κοινότητος Σεβαστουπόλεως, 1851, Σεβαστόπολ.

Καταστατικόν Ελληνικής Κοινότητος Οδησσού, 1894, Οδησός.

Καταστατικόν Ελληνικής Κοινότητος Ροστοβίου, 1876, Ροστόβιον επί του Δον.

Κατσαορδή-Hering O., 1986, *Η ελληνική παροικία της Τεργέστης, 1751-1830*, τ. 1-2, Αθήνα.

Κουκίδης Κ., 1948, *Το πνεύμα του συνεταιρισμού των νεωτέρων Ελλήνων και τα Αμπε-
λάκια*, Αθήνα.

Μαυροειδή Φ., 1976, *Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής αδελφότητας Βενετίας στον
ΙΣΤ΄ αιώνα*, Αθήνα.

Μεταξάς-Λασκαράτος Δ., 1900, *Ελληνικά Παροικία Ρωσίας Ρωμονίας*, Βραΐλα.

- Μοσχάφ Κ., 1979, *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης. Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη.
- Μοσχάφ Κ., 1987, *Η διοργάνωση του επαναστατικού μας ονείρου*, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ντίτριχ Κ., 1920, «Ο εν διασπορά Ελληνισμός», *Εμπορεία Αθηνών*, τ. 33.
- Παναγιωτίδης Θ.Σ., 1919, *Ο εν Ρωσία Ελληνισμός*, Αθήνα.
- Παναζόπουλος Ν., 1985, *Ο Ελληνικός κοινοτισμός και η νεοελληνική κοινοτική παράδοση*, Θεσσαλονίκη.
- Παπαδέλης Ι., 1968, «Καταστατικόν της Ελληνικής Κοινότητος της Αγίας Τριάδος Βιέννης», *Στάχυς*, τ. 14-15.
- Παπαστάθης Χ., 1984, *Οι Κανονισμοί των ορθοδόξων ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού κράτους και της Διασποράς*, τ. 1-2, Αθήνα.
- Παυλίδης Ε., 1933, *Ο Ελληνισμός της Ρωσίας και τα 33 χρόνια του εν Αθήναις Σωματίου των εκ Ρωσίας Ελλήνων*, Αθήνα.
- Σελέκου Ο., 2001, «Ευεργετισμός: Το εφαλτήριο για την κατίσχυση της οικονομικής κυριαρχίας», στο Δημάκη-Λαμπίρη Ι. (επιμ.), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Τσιροπανλής Ζ., 1974, «Η Σοσιετά των Γραικών στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, 1720», *Δωδώνη*, τ. 3.
- Τσουκαλάς Κ., 1997, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα. 1830-1922*, 2η έκδοση, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Τομαδάκης Ν., 1953, «Η συμβολή των ελληνικών κοινοτήτων του εξωτερικού εις τον αγώνα της ελευθερίας», *Αθηνά*, Τ.Ν Ζ.
- Φίλιας Β., 1974, *Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα. Η νόθα αστικοποίηση, 1800-1864*, Αθήνα, Νέα Κείμενα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Anderson, B., 1983, *Imagined communities*, London and New York, Verso.
- Aranzoni, M.A., 1999, *Greki Krima i Priazovija: Istorija izytschenija i istoriografija etnitscheskoj istorii i kultyri (80e gg. XVIII v. -90e gg XX v.)*, Simferopol.
- Askoli (de), Emilio Doroteli, 1902, "Opishanije Tschornovo Moria i Tatarii", *ZOOID*, t.24, p.89-180.
- Bourdier, P., 1972, *Histoire de la Crimée*, Paris.
- Demidof, A. N., 1853, *Pouteschesvija v Jouznoujou Rossijou I Krim...v 1837 god*, Moskva.

- Fiscer, A.W., 1970, *The Russian Annexion of Crimea, 1772-1783*, Cambridge.
- Keppen, P.I., 1837, *Krimskii sbornik. O drevnostijach jounovo berega krima i gor Tavritscheskich*. Sankt Peterbourg, Tipografia Akademii Naouk.
- Kohn, H., 1969, *The idea of Nationalism. A study in its origins and background*. Toronto-Ontario.
- Kondaraki, B. X., 1871, *Istorija Cristianstvo v Tavride*, Odessa.
- Kondaraki, B. X., 1857, "Osnovaniye Krimskix kolonii so vremion Imperatritsci Ekaterini II", *Odesskii vestnik*, N.79, p. 389
- Kondaraki, B. X., 1875, *Yniversalnoe opischanije Krima*, Sankt Peterbourg.
- Lesure, M., 1972, *Lepante, la crise de l' Empire ottoman*, Paris.
- Lotman, J. M., 1994, *Besedi o rouskoi koultoyre. Bit i traditshii rouskogo dvorjanstvo (XVIII -Natschalo XIX veka)*, Sankt Peterbourg, Iskoustvo.
- Markevitch, A. I., 1900, *Kratkii otcherk dejatelnosti Souvorova v Krimou*. Simferopol.
- Mironof, B.N., 1999, *socialnaja istorija Rossii Perioda Imperii (XVIII-natschalo XX v.)*, t.2, Sankt Peterbourg.
- Pallas, P. C., 1883, "Poedzka vo vnoutrenost Krima vdol Kertschenskogo polouostrova h na ostrov Tamani ", *Zooid*, t. 13,p.35-92.
- Pappas, N. C., 1991, *Greeks in Russian military service in the late 18th and early 19th centuries*, *Θεσσαλονίκη, Institute for Balkan Studies*.
- Peyssonel, M., 1787, *Traite sur commerce de la Mer Noire*, Paris.
- Pinson, H., 1972, *Russian policy and the emigration of the Crimean Tatar to the Ottoman Empire, 1854-1862*, Gyney Dogy Avrupa Aristirmalari Dergisi.
- Pissarevskii, G. G., 1909, *Iz istorii inostranoi kolonizatchii v Rossii v XVIIIv. (po neizdanim archivnim dokyumentam)*, Moskva.
- Rabi Azzarija shin Ilin, 1856, "Sobitja sloutschavscheschja v Krimou v tscharstvovaniye Schagin-girei-Chan".1856, *Vremenik imperatorstvo moskovskogo obschestvo istorii i drevnosti rossii, kniga 24*.
- Rambaud, A., 1900,*Histoire de la Russie*, Librairie Hachette, Paris.
- Rossija, Entchiklopeditsceski Slovar, Izdateli: Brokgaouz, F.A - Efron, I.A. 1898, Sankt Peterbourg.
- Runciman, S., 1968, *The Creat church in capacity*, Cambridge
- Seymour, H.D., 1867, *Russia on the Black Sea and Sea of Azof*, London.
- Shafer, B., 1974, *Faces of nationalism. New Realitites and old Myths*, New York-London.

-
- Skalkovskii, A. A., 1859, "Armiane i katoliki v Novorossiiskom kraje", *Novorossiiskii Calendar, 1859, p.375-382.*
- Skalkovskii, A. A., 1838, *xronologitscheskoe obozrenije istorii novorossiiskovo kraja 1796-1823, t.1-2, Odessa.*
- Spencer, E., 1855, *Turkey, Russia ,the Black Sea and Circassif, London.*
- Tatarinof, P., 1894, *Otchserk Tavritskeskoj Gubernii v istoricom-geografitscheskom otnochenii, Simferopol.*
- Vernadsky, G., 1933, *The Expansion of Russia, New Haven - Yale Yniversity Press.*
- Wolde, B, E., 1952-1953, *La formation de l' Empire Russe , Paris.*